

ואולם מדברי הרי"ף מבואר שחיוב מזונות האלמנה חל בבת אחת עם המתנה, אחר גמר מיתה — 'הלכך לא דחי חדא מיניהו לחברתה'. וצריך פירוש לדבריו, מדוע תקנת המזונות עדיפה על מתנת שכיב מרע? אלא הואיל ומזונות האלמנה מחיובי הבעל הן, ואם כן כיצד ניוזנת מנכסי יורשים, כיון שבא חיוב זה ביחד עם הירושה? — אלא על כרחך שכך תקנו חכמים מעיקרא שתהא האלמנה ניוזנית מנכסי יתומים מתנאי בית דין, ואם כן כל שכן ירושה דרבנן, אעפ"י שבאים שני הדברים יחדיו, האלמנה ניוזנית ממתנת שכיב מרע (עפ"י אבני מלואים קג סק"ד. ועיקר הדברים ברמב"ן. וע"ע בקצוה"ח רנב; אבי עזרי וזיה ת, ט).

ע"ע בספר בית ישי סא; חדושים ובאורים יט, ד; שו"ת אור לציון ח"א חו"מ ג.

(ע"ב) 'סבר רב עיליש קמיה דרבא למימר... קרי עליה: אני ה' בעתה אחישנה' — פרש רשב"ם שרבא אמר לו, יודע אני כך שמעולם לא באה תקלה על ירך בדין, כי בעת שהצדיקים נצרכים לישועה, הקב"ה ממציאה להם, ואף כאן, נודמנתי אצלך עתה מן השמים כדי שלא תיכשל בהוראה. [ובקיצור בפסקי הרי"ד: 'השם שלחני אליך בזמנו שלא תעשה מעשה, ואין לך ליבוש, כיון שלא עשית מעשה'].

ומצינו כענין זה אצל רבא עצמו כמה פעמים, שהיתה אצלו סייעתא דשמיא מיוחדת לדון דין אמת לאמיתו, כפי עומק האמת והצדק, הגם שאילו היה פוסק לפי הכללים הנגלים, לא היה הדין קולע לאמת לאמיתו, כגון במעשה ד'קניא דרבא' (בנדרים כה:). שהיה הבעל-דין כופר הכל, ומן הדין היה נשבע ונפטר, ובאמת היה חייב ממון, וגלגלו מן השמים שתצא האמת לאור. ודבר זה אינו ביד האדם אלא סייעתא למי שזוכה לכך ש'אלקים נצב בעדת א-ל'. וכן איתא בספר מי השלוח (לקוטי הש"ס, יומא): כלפי מה שאמרו 'לא אתי צורבא מרבנן דמורה אלא או מלוי או מיששכר. והאיכא יהודה, שנאמר יהודה מחקקי? אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמינא' — 'היינו, חלילה לומר על יהודה שאינו מכויץ אל האמת, רק ענין ההלכה מורה על הנהגת דברי-תורה בעולם הזה, כגון 'כופר הכל' — פסק ההלכה שהוא פטור, ובמעשה ד'קניא דרבא שבאמת היה טוען שקר, אף שאליבא דהלכתא היה נפטר ע"פ דין תורה, אך לפי הנראה היה רבא משבט יהודה שהיה מריח ומרגיש שהדין אמת לאמיתו הוא, שזה הכופר בכל חייב, והיה מיצר על שדן דין אמת אבל לא לאמתו, ואיסתעי' ליה משמיא שנשבר הקניא ואסיק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ודן דין אמת גם לאמיתו. ולפעמים נמצא גם להפך, כי יכוון 'לאמיתו' אך לא ידון דין 'אמת' כמעשה דמבואר בגמרא בב"מ (צו) ששאלו לו רבא והא פשיעה בבעלים היא? לסוף אגלאי מילתא דהאי שעתא למיסר טעונא קא אזיל. וזה הענין נמצא בשבט יהודה שהש"י מושיע לו.

וזה פרוש הגמרא 'כל דיין שדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה' — לאפוקי דין מרומה', היינו, אפילו שהדין אמת אבל לא לאמיתו או להפך, כנ"ל, אבל שאני יהודה שלעתיד יתגלה אור בן דוד ב"ב שיהיה 'מורח ודאין' ולא יהיה אצלו שום מציאות לדין מרומה'. (וכדברים הללו יש שם בח"א — פרשת שופטים. ושם באר שזה הטעם שאסור לדון אצל ערכאות עכו"ם הגם שדנים כדין תורה. וכן מבואר ענין זה אצל תלמידו הר"צ הכהן מלובלין זצ"ל בספרו פרי צדיק — ראה, ז).

וכן הביא שמצינו בכמה מקומות אצל רבא שפסק הלכה והקשו עליו ו'אכסיף, לבסוף אגלאי מילתא... שצדק במה שהורה — ע' גטין כט וב"מ פא וצו. ורבא הוא בעל המימרא דמשיח מורח ודאין — בפרק חלק).

— רבנו חננאל פרש (וקלטו הריטב"א לפירוש זה): כשתגיע לגיל ארבעים, שאז תהא מורה הוראה, יחיש לך השי"ת באותה שעה חכמה כאחד הגדולים.

ומרומז הדבר ב'בעתה' — בעת ה, כלומר, העת החמישית בהתפתחות האדם בחכמה ובתורה, כמשנת אבות: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן י"ג למצוות, בן ט"ו לתלמוד, (בן י"ח לחופה ובן עשרים לרדוף) — אינם ענין לתורה ודעת, בן ארבעים לבינה. ופרש"י: להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה. וזהו שאמר לו שב'עת ה' — אחישנה לבינה ולחכמה שתבא בקרבך להיות מורה כיאות (בן יהוידע).

ז'לא תישיימיה את, דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' — לפי הדעות שיש אונאה להקדש [וכשנתאנה ההדיוט, היה מקום לחדש שלדברי הכל יש אונאה], אין להקשות מה בכך שהקדש קונה באמירה לחוד, אבל כיון שנתאנה המוכר מדוע לא יוכל לחזור — שכיון שאין שומת המרגלית ידועה, ואף המוכר עצמו אינו יודע כלל מחירה, לכך אנו מניחים שבכל אופן גמר ומקנה, ובכגון זה אין נוהג דין אונאה גם בשאר מקח (עפ"י מנחת שלמה סו).

ובחזון איש (לקוטים כ, לדרך נו) כתב שאמנם מדין תורה בטל החילול [למאן דאמר יש ביטול מקח באונאת יתר משתות בהקדש], אבל מדרבנן אינו יכול לתבוע. או אפשר שמדובר כאן באונאת שתות שאין חזרת בהקדש (כן מובא בשיטה מקובצת ב"מ נו. בשם הרא"ש). או יש לומר (כן משמע בתוס' שם) שבנתאנה המחלל אומרים מהתורה 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' ואינו חוזר (ע"ע קובץ שעורים).

[על דברי רשב"ם שדין אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט נלמד מ'מוצא שפתיך תשמר' (וכן הוא בפירוש הרא"ש נדרים כט: וע' הר צבי כאן ושם) — ע' קהלות יעקב ע"ו ב,ב. — באור דברי אבני מלואים (א סק"ב) שאין בן נח מוזהר על 'מוצא שפתיך תשמר', אבל יש בו חיוב מדין אמירה לגבוה. — ואעפ"י שהכל נלמד ממקרא אחד, יש לחלק בין האזהרה ובין הדין שאמירה לגבוה עושה קנין, שדין זה אינו שייך לגברא וכולל גם נכרים].

'שמוה בתליסרי עליאתא דינרי. אמרי ליה שבע איכא שית ליכא...' — יש מי שהראה מכמה מקומות שמספר 'שלושה עשר' בא להורות על ריבוי, ולא דוקא הוא אלא גוזמא. ולפי זה גם מה שאמרו 'שש' ו'שבע' — לאו דוקא אלא הכוונה לומר רוב הסכום יש בידינו ולא יותר. [ולפי זה 'עמדו וכתבו' אינו לידע החשבונות של הקדש, כי הלא גוזמא בעלמא הוא] (עפ"י תורת חיים. ועתוס').

'עמדו וכתבו...' — יש אומרים שכתבו כן בפנקס חשבונותיהם. ויש אומרים שהיו כותבים ספר מן ההקדשות כדי שיהא זכר למקדישים, כי ראוי להזכיר לדורות מעשים טובים שעושים בני אדם, כדאיתא במדרש (ויקרא רבה לד) וישמע ראובן ויצ'להו מידם' (ריטב"א).

'... ואיכא דאמרי יוסף בן יועזר הכניס אחת ובנו הוציא שבע... אלא מהא ליכא למשמע מינה' — ע' באריכות בבאור דברי רשב"ם, באגרות משה או"ח ח"ה מג, ט (וע"ע בשיטמ"ק).

לא תיהוי בי עיבורי אחסנתא' (לקוטים מפוסקים אחרונים)

החתם-סופר (ח"מ קנא) כתב להוכיח מהסוגיא בכתובות (ג), שהאיסור שאסרו חכמים להעביר נכסים למי שאינו יורשו, כולל אפילו העברת מקצת מהנכסים (וכדברי הרשב"ם כאן). ואמנם כיוון בהוכחתו זאת למהר"ם מרוטנבורג (תתקצח). הביאו בשבט הלוי ח"ד רטו). אך דעת התשב"ץ (ח"ג קמז) בשם 'גאון' שבמקצת נכסים אין איסור זה (וכן משמע במאירי כאן, ועוד).

וכבר תירץ בפתחי תשובה (הו"מ רפב, א) לחלק בין נתינת צדקה ודבר מצוה המותרת במקצת נכסים, ועל כך דיבר בתשב"ץ, ובין שאר נתינות שאסור אפילו במקצת. לתירוץ זה הסכים גם בשו"ת אגרות משה (הו"מ ח"ב ג), והאריך בסברה שאין איסור בהעברת נחלה למטרת מצוה (כשאין כוונתו להעביר נחלה), על כל פנים באופן שמשאיר נכסים בעלי ערך [דבר חשוב] לקיים בהם דין ירושה. ויש מתרצים שבהעברת מקצת נכסים אין איסור מן הדין, ובזה לא נאמר במשנתנו 'אין רוח חכמים נוחה הימנו'. ורק ממידת חסידות וחומרא יש אף בזה. וכן נראה מכמה ראשונים שגרסו במשנתנו — מקור הדין — 'הכותב כל נכסיו לאחרים'... ואפשר עוד שלא גדרו כן אלא בכתיבת כתובות, שמעשים הם בכל יום, וקרוב החשש לשלילת כל זכויות הבנים (עפ"י שבט הלוי שם, ועוד. ובשם בעל העטור כתוב (ע' באו"ז): 'ומסתברא דוקא בניו, ודוקא שלא שייר להם, אבל שייר ונתן במתנה לעניים ולעשירים — זכור לטוב'). ולכן כתב שם שמן הדין מותר לאדם ליעץ ולהורות בשאלה של העברת מקצת נכסים שבאה לפניו, ואין בזה משום 'מסייע לדבר עבירה'.

עוד כתבו פוסקים (שו"ת מהר"ם שיק חו"מ מג; אגרות משה חו"מ ח"ב ג ועוד) שלא אסרו 'אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעה מאי זרעא נפיק מיניה', אלא מבן שאינו הגון ומזלזל קצת במצוות, או שאינו אדם מוסרי ואף מושחת במידותיו, אבל בבן אפיקורס ומחלל שבת וכדומה, שגם אינו מחנך בניו בדרך התורה והמצוה — אין צריך לחוש למיעוט שאינו מצוי, שזרעו יחזור למוטב. ומותר ואף 'רוח חכמים נוחה הימנו, וזכור לטוב' (לשון האג"מ), להעביר נחלתו לבן שומר תורה ומצוות או למטרה אחרת. ובשו"ת דובב מישרים (ח"א צו) נשאל למעשה על כך, ופלפל בכל זה [וכתב ליישב קושית בעלי התוס' (דעת זקנים, פרשת חיי שרה) על הפסוק ויתן את כל אשר לו ליצחק שבני הפילגשים היו בכלל זה, ולכן לא חש אברהם אבינו — ששמר על כל התורה, גם על תקנות החכמים שלעתיד — להעביר כל נחלתו ליצחק]. עם כל זאת הקדים וכתב: 'לדינא, אין רצוני להביע חות דעתי בזה מטעם הכמוס אתי, ובאתי אך לפלפל'.

סיכום, דעת כמה מהאחרונים שנתנית צדקה ומצוה אינה בכלל איסור חכמים של 'העברת נחלה', כל שמשאיר דבר חשוב שתקויים בו ירושה דאורייתא [באג"מ כתב, במעשה שבא לפניו והשאיר המוריש אלף דולר, שזהו ודאי סכום חשוב]. ובכלל, לא ברור אם העברת חלק מן הנכסים היא בכלל האיסור. ותלוי הדבר בשיטות הקדמונים. והסומך ליעץ ולהורות לשואלים על הסדרת ענינם בכגון דא — יש לו על מה לסמוך.

וכן להעביר נחלה מבן שאינו הולך בדרך התורה ואינו מחנך את בניו בדרכה — מותר.

זאפילו מברא בישא לברא טבא' — שאינך יודע ממי מהם יצא זרע מובהר (ראשונים עפ"י כתובות נג).

דף קלד

באורים והערות בפשט; פרפראות

'כל מתנה שאינה שאם הקדישה מקודשת אינה מתנה' — הר"ן (בנדרים מה). הסביר (עפ"י הירושלמי) פשר הלשון [שלא אמרו 'כל מתנה שאם הקדישה אינה מקודשת']: כל מתנה שאינה כלום כזו שהיא